

Då det umoglege blei mogleg – eit universitet i Nord-Noreg

Narve Fulsås

Universitetet i Tromsø, frå 2013 «Noregs arktiske universitet», reknar alderen sin frå 1968 då Stortinget gjorde vedtak om at landets fjerde universitet skulle opprettast i Nord-Noreg. Eg skal skissere nokre av hovudetappane som leidde fram dit, seie litt om korleis historie blei ein del av universitetet, og til slutt gjere opp status i nokre få hovudpunkt.³²

1960-åra: masseutdanning og nye institusjonar

Det var ein gamal draum, men også eit nokså nytt prosjekt, som blei realisert med universitetsvedtaket i 1968. Den fyrste som tok til orde for eit universitet nordpå, i alle på ein måte som fekk offentleg merksemd og som nye initiativ greip tilbake til, var handelsmann Hans A. Meyer på Mo i Rana. Det skjedde i 1918. Det er altså like lang avstand mellom oss og universitetsvedtaket i 1968 som det er mellom vedtaket og den fyrste lanseringa av ideen.

Meyer greip inn i ein debatt som stadig var oppe: korleis skulle ein sikre Nord-Noreg ein stabil tilgang på legar og prestar? Den einaste måten, meinte Meyer, var ved å sikre nordnorsk ungdom det same høvet til å ta vitenskapleg utdanning som ungdom elles i landet, og det kunne berre skje ved at også Nord-Noreg fekk eit universitet. For Meyer var det klart at institusjonen måtte liggje i Tromsø. For Tromsø talte både lokaliseringa midt i landsdelen og at det her alt fanst vitenskaplege institusjonar: museum, vêrvarsling, nordlysobservatorium, forsøksgard for landbruket og dessutan ein lærarskule med røter heilt tilbake til seminaret på Trondenes i 1826.

Etter Meyers utspel blei det likevel raskt klart at det ikkje var studentgrunnlag for å etablere noko universitetstilbod i Tromsø, og utover i mellomkrigstida gjorde krise, «kulturpause» og tronge offentlege budsjett at tanken var heilt uaktuell. Han kom fram att rett etter krigen, men ved inngangen til 1960-åra såg dei som i det heile tenkte på slike ting i Tromsø, enno langt fram i tid.

---

³² Artikkelen er ein revidert versjon av «Universitetet i Tromsø 50 år: masseutdanning, distriktpolitikk og universitetsreform», *Fortid* nr. 3, 2018, 92–98. Der ikkje anna er nemnt, byggjer framstillinga elles på Narve Fulsås, *Universitetet i Tromsø 25 år*. Tromsø: Universitetet i Tromsø, 1993.

Så endra ting seg svært raskt. 1960-åra opplevde overgangen frå «elite»- til «masseutdanning», det vil seie at meir enn 10–12 prosent av ungdomskulla byrja å søkje utdanning ut over gymnaset. Svaret på dette blei både institusjonell og geografisk desentralisering. Den institusjonelle desentraliseringa gjekk ut på at det blei oppretta høgskular som skulle tilby korte, yrkesretta utdanningar som alternativ til lange universitetsstudium. Den geografiske desentraliseringa gjekk ut på at det skulle etablerast høgskular i «distrikta», altså «distriktshøgskular».

Då dette skjedde i slutten av 1960-åra var det alt klart at Tromsø skulle få noko meir, men det hadde ikkje sett slik ut ved inngangen til tiåret. I 1961 kom den såkalla Kleppe-komiteen med ei utgreiing om det som no samla blei kalla «høgare utdanning», all utdanning på basis av og ut over examen artium. Den la til grunn at nye store ungdomskull og høgare levestandard ville leie til kraftig auke i etterspurnaden etter post-gymnasial utdanning, og at denne etterspurnaden burde møtast, om ikkje med heilt tilsvarande, så i alle fall med sterk utbygging av kapasiteten. For Tromsø sin del sa komiteen at Tromsø Museum kunne knytast til det nye universitetet som skulle kome i Trondheim når den tekniske høgskulen og lærarhøgskulen der blei slegne saman, og at Tromsø kunne bli ein slags «uteseksjon» for dei etablerte institusjonane.

Alt året etter, i 1962, heva departementet ambisjonane. Arbeidarpartiet hadde regjeringsmakta, og Helge Sivertsen var kyrkje- og undervisningsminister. I stortingsmeldinga etter Kleppe-komiteen kom det avgjerande signalet om ei ny linje: «Departementet finner det naturleg at også Nord-Norge etter hvert får egen selvstendig institusjon for utdanning på universitets- og høgskolenivået. Forholdene ligger her vel til rette for flere fag, bl.a. realfag og samisk språk og kultur. Utbyggingen av sykehuskapasiteten i Tromsø-området kan gjøre det aktuelt med klinisk-medisinsk utdanning».

Sjølv om det eksisterte eit krav om universitet nordpå, var den sterkaste universitetsaktivismen tidleg i 1960-åra i Stavanger og Kristiansand. For departementet var det klart at det ikkje kunne kome på tale å etablere fleire universitet sørpå før Nord-Noreg hadde fått sitt. Dessutan løyste ikkje Stavanger og Kristiansand det som var hovudproblemet i Sør-Noreg, nemleg å avlaste Oslo. Til det ville eit nytt universitet på Austlandet ha vore meir eigna, medan Stavanger og Kristiansand berre ville svekkje rekrutteringa til Bergen, som enno blei oppfatta som eit universitet under oppbygging. Departementet ville kome raskt ut med planen sin for Tromsø før Stavanger og Kristiansand greidde å mobilisere politisk støtte.

Då meldinga blei diskutert i Stortinget i mars 1963, var det likevel tverrpolitisk oppslutning om Tromsø-planen. Etter regjeringsskiftet i 1965 blei det også ei borgarleg regjering med Kristeleg Folkeparti-leiaren Kjell Bondevik som statsråd som skulle føre Tromsø-universitetet fram til endeleg vedtak.

Strid om medisin

I 1965 blei det sett ned ein komité for å utgreie utbygginga i Tromsø, leia av tidlegare Oslo-rektor Johan T. Ruud. Ruud-komiteen gjekk inn for ei brei utbygging i Tromsø som også skulle inkludere eit fullverdig medisinske fakultet med både kliniske og prekliniske fag. Medisinsk medlem i komiteen var Torstein Bertelsen frå Universitetet i Bergen, som hadde engasjert seg i debatten om det nordnorske legeproblemet. Bertelsen var frå Harstad og visste at blant legane der var det mange som var frå byen. Han hadde studert i København etter krigen og hadde merka seg at mange av medstudentane som var frå Island eller Færøyane reiste heim att etter studiet. Han var misnøgd med at den offentlege debatten stort sett handla om å tvinge eller lokke legar nordover og gjennomførte ein studie av kvar norske legar var fødde, kvar dei var utdanna og kvar dei jobba, som han publiserte i tidsskriftet for legeföreininga og som departementet kjende då han blei spurt om å vere med i Ruud-komiteen. Bertelsen påviste ein klar samanheng mellom fødestad, utdanningsstad og arbeidsstad, og konkluderte som Meyer: einaste verknadsfulle måten å få legar til Nord-Noreg, var å rekruttere fleire nordfrå til legestudiet. Sidan det var klar samanheng mellom fødestad og studiestad, kunne det berre gjerast ved å opprette medisinsk utdanning i landsdelen. Dette blei eit hovudargument for universitetet som kom til å prege heile innstillinga.

Dessutan hadde Bertelsen opplevd problema ein hadde hatt i Bergen med å rekruttere medisinarar frå Oslo-området. Denne erfaringa gjorde at han og Erik Waaler, som hadde leia oppbygginga av medisinsk utdanning ved Universitetet i Bergen, var overtydde om at å møte stigande etterspurnad etter legar med å byggje ut kapasiteten i Oslo, berre hadde éin sikker effekt: at det blei endå fleire legar rundt Oslofjorden. Tidleg i 1960-åra hadde fylka rundt Oslofjorden 15 legar pr. 10 000 innbuarar, Finnmark hadde 5,6. Ved sjukehus med riksfunksjonar, som Rikshospitalet og Radiumhospitalet, var tre fjerdedelar av pasientane frå Austlandet, medan Austlandet berre hadde halvparten av landets befolkning. For Waaler og Bertelsen var det avgjerande å leggje lokk på utbygging av kapasiteten i Oslo og å få spreidd medisinsk utdanning og kompetanse til andre delar av landet dersom heile nasjonen skulle få eit meir likeverdig medisinsk tilbod.

Mot seg hadde Waaler og Bertelsen det meste av makta i norsk medisin: Legeforeininga, Det medisinske fakultetet i Oslo og Helsedirektoratet. Leiar av Oslo-fakultetet, den internasjonalt anerkjente Alf Brodahl, hadde leia eit utval som gjekk inn for at det tredje medisinske fakultetet måtte kome i Trondheim. Brodahl trudde aldri Tromsø ville kunne trekkje til seg kvalifiserte folk til prekliniske fag, men at Tromsø på sikt kanskje kunne få nokre kliniske utdanningsfunksjonar. Den mektige helsedirektøren Karl Evang meinte at Noreg-Noreg hadde for lita befolkning og dermed for svakt pasientgrunnlag til å bere oppe eit fullverdig universitetssjukehus. Det kan høyrast lett nedlatande ut, men det er det argumentet UNN i dag nyttar for å hindre at små og sårbare spesialistmiljø blir smurde tynt ut over landsdelen.

Med så mektige aktørar engasjerte blei det ein intens strid om lokaliseringa av landets tredje medisinske fakultet, men i desember 1966 skar Kjell Bondevik gjennom og sa at departementet ville gå inn for Tromsø. Medisin var avgjerande for heile universitetsprosjektet fordi det innebar å forplikte staten på eit fullskala universitet heilt frå starten. Vedtaket om UiT i 1968 blei gjort samrøystes, men motstanden hadde nok gjort inntrykk. Bondevik sa under stortingsdebatten at det var ein ting han var meir redd for enn noko anna, og det var «å starte eit universitet som kan verte eit andrerangs universitet. Det har eg ikkje lyst til».

Tomtestrid og provisorieplan

Med medisin som ein så viktig del av universitetsprosjektet var det naturleg å be ein medisinar om å leie oppbygginga. Departementet greidde å finne ein kandidat i Oslo, dosent Peter F. Hjort ved Rikshospitalet. Hjort meinte at han var den einaste som på eit fakultetsmøte hadde markert seg som tilhengjar av Tromsø. Etter eit debattmøte i Oslo i januar 1969, etter at Hjort hadde takka ja til Tromsø-jobben og motstandarane mot medisinsk utdanning på ny hadde mobilisert, «gikk min kone og jeg spissrotgang mellom gamle venner som så til siden for ikke å hilse på oss».

Interimsstyret under leiing av Hjort blei konstituert i januar 1969, og då starta for alvor det praktiske arbeidet med å planleggje, rekruttere og byggje det nye universitetet. Noko av det fyrste dei måtte engasjere seg i, var ein bitter strid med Tromsø kommune om universitetstomt. Interimsstyret, og særleg Tromsø museum sin representant, ville ha ei tomt på Sør-Tromsøya i tilknytning til museet. Kommunen såg på dette som eit av dei mest attraktive boligområda i Tromsø og ville heller bruke universitetet og eit nytt sjukehus til å dirigere byutviklinga nordover på øya. Universitetet tapte denne fyrste store saka då Stortinget i juni 1970 støtta kommunens Breivika-alternativ. Det innebar samtidig at det blei endå tydelegare enn før at

universitetet måtte byggjast så og seie på bar bakke. Fagmiljøa som alt var ved museet, blei ikkje integrerte i og utgangspunktet for nye universitetsinstitutt. I staden blei museet samla inkorporert i universitetet som ei eiga avdeling.

Meir hell hadde interimsstyret med den såkalla «provisorieplanen», som kom opp i Stortinget same dag som tomtesaka. Hjort var redd for at den politiske interessa ville visne om det blei ein lang plan- og byggjeperiode. Han visste at det politikarane var opptekne av var utdanning, og at det var avgjerande å kunne syne til konkrete resultat så snart som råd. Han la derfor fram for regjeringa ein ambisiøs plan om å starte med ein gong i provisoriske lokale i byen, parallelt med at ein bygde det permanente anlegget i Breivika. Dette innebar at det blei løyvd store summar til rekruttering alt i startfasen. Hjort greidde å overtyde regjeringa om at det var ein fornuftig strategi, og Stortinget godkjende planen utan diskusjon – der var det tomtesaka som tok all merksemd. 1971–74 fekk UiT tildelt 378 stillingar, av dei 185 vitskapelege. I ettertid kan ein slå fast at det var i grevens tid; frå 1974 måtte staten stramme kraftig inn på veksten i universitetsbudsjetta.

Det synte seg også at rekrutteringa gjekk mykje betre enn det skeptikarane hadde trudd. Når det kom til stykket, blei Universitetet i Oslo den største leverandøren til det nye universitetet. Rundt halvparten av dei som fekk vitskapelege stillingar i Tromsø i åra 1969–73, hadde arbeidsstad i eller i nærleiken av Oslo før dei kom nordover. UiT drog nytte av at med ekspansjonen i 1960-åra, då mellomstillingsgruppa ved universiteta vaks mykje raskare enn toppstillingsgruppa, var det mange i Oslo som sat i stillingar utan utsikter til vidare avansement så lenge toppstillingane var eksklusive embetsstillingar. Men dei kunne avansere ved å flytte på seg. Av dei 38 som gjekk inn i professorat i Tromsø 1969–73, var det ingen som alt var professorar. Den fyrste universitetsdirektøren, Willy Haugli, la heilt frå starten til grunn at ingen fekk jobb i Tromsø utan å melde flytting. Han ville unngå at UiT blei ein institusjon driven av langdistansependlarar frå Oslo på mellombelse opphald i nord, og lykkast med det.

I september 1972 blei universitetet offisielt opna, og undervisninga starta i nokre utvalde fag for i alt 420 registrerte studentar. Hausten etter byrja det fyrste medisinarullet samtidig med at fleire nye faga starta opp, mellom dei historie. Når me er her i dag, er det fordi nokon hadde tjuvstarta.

Fagplanlegging: historie

Interimsstyret hadde tidleg oppnemnd fagutval som skulle lage rammeplanar og retningslinjer for utbygging på dei ulike fagområde, og etter kvart var det åtte slike i arbeid. Historie kom til i spenningsfeltet mellom filologi og samfunnsvitskap.³³ Fagutvalet for språkfag og historie var i utgangspunktet eit utval berre for språkfag, men supplerte seg sjølv med eit historiemedlem, Øistein Hveding frå Trondheim. Utvalet trekte opp generelle retningslinjer og meinte det måtte bli opp til dei som blei tilsette, å planleggje på disiplinivå. Utvalet skreiv at sjølv om det hadde inkludert historie, hadde det «ikke dermed tatt prinsipiell stilling til fagets endelige plass innenfor universitetsstrukturen».³⁴

Samfunnsfaga, som knapt hadde spelt ei rolle i planane for Tromsø før stortingsvedtaket, kom sterkt i interimsstyreperioden. Det skuldast fleire ting: ambisjonane om å lage eit meir samfunnsorientert medisinstudium, den sterke ekspansjonen og tiltrua til samfunnsfaga i 1960-åra, den profilerte lokalsamfunnsforskinga som Ottar Brox og andre hadde drive, og at fagområdet var representert i Interimsstyret ved den driftige entreprenøren Knut Dahl Jacobsen. Fagutvalet som Interimsstyret sette ned for samfunnsvitskap, var så tungt som det kunne bli: Bergen var representert med Fredrik Barth, Stein Rokkan og Dahl Jacobsen, Oslo med Vilhelm Aubert og Yngvar Løchen og Trondheim med Tore Lindbekk. I tillegg sat direktør ved Tromsø Museum, Ørnulv Vorren, der. Utvalsarbeidet og den endelege innstillinga var gjennomsyra av spenninga mellom disiplinorientering og problemorientering. Det blei foreslått å organisere samfunnsfaga i fem tverrfaglege forskingsgrupper: Sosialpolitikk og aksjonsforskning, Samiske studiar, Samfunnsplanlegging og lokalsamfunnsforskning, Skoleforskning og Fiskeriøkonomi. Til gruppa «samfunnsfag» skreiv utvalet at dei også rekna arkeologi, etnologi, juss og historie, og at desse måtte finne sin plass innanfor ramma av dei tverrfaglege forskingsgruppene.³⁵

Interimsstyret hadde tenkt at utvala for samfunnsfag og språkfag saman skulle utgreie historie, der Interimsstyret i utgangspunktet såg for seg «elementær undervisning». Dei to

---

³³ Narve Bjørge, Kunnskapspolitikk i plan og praksis. Frå etableringa av historie som universitetsfag i Tromsø. I *Kunnskapens betingelser. Festskrift til Edgeir Benum*, red. John Peter Collett, Jan Eivind Myhre og Jon Skeie (Oslo: Vidarforlaget, 2009), 56–76; Randi Rønning Balsvik, Konstruksjon av fortiden – mellom det lokale og internasjonale. I *Universitetet i Tromsø. Glimt frå de første 30 år*, red. Tove Bull og Tore O. Vorren (Tromsø: Ravnetrykk, 1998), 260–91.

³⁴ *Innstillinger om Filologiske fag og Samfunnsfag ved Universitetet i Tromsø* (Tromsø, Oslo, Bergen: Universitetsforlaget, 1972), 30.

³⁵ *Ibid.*, 181, 196.

utvala kom likevel ikkje til å samarbeide om historie. Språkutvalet si innstilling låg føre alt i september 1970, medan samfunnsfagutvalet enno var i arbeid. I oktober 1970 var det nasjonalt fagmøte i historie, og det meinte at historie ikkje hadde fått den merksemda det burde ha fått i språkutvalet. Interimsstyret svarte med straks å setje ned eit eige historieutval, det mest disiplinspesifikke av alle fagutvala. Det blei, truleg av praktiske og økonomiske grunnar, eit nesten reint Oslo-utval. Medlemmene er alle velkjende historikarnamn, men det kan vere verdt å minne om deira dåverande titlar og posisjonar: professor Jens Arup Seip, dosent Francis Sejersted, forskingsstipendiat Per Maurseth, cand.philol. Kåre Lunden og studentrepresentantane Even Lange og Kåre Lode (Bergen). Sejersted blei formann for utvalet og Lange sekretær. Utvalet opplyser at det søkte råd hjå andre som hadde vore med å byggje opp historie ved nye institusjonar, som Rolf Danielsen i Bergen, Asa Briggs, professor og vice-chancellor ved Universitetet i Sussex, og Hans Chr. Johansen i Odense.

Utvalet støtta opp om historiefagets reorientering frå filologi mot samfunnsvitskap og meinte at historie i Tromsø burde knytast organisatorisk til samfunnsfaga og ikkje, som tradisjonelt, til språkfaga. Men det understreka på same tid at historie ikkje burde gå opp i samfunnsvitskapleg dominerte forskingsgrupper, men danne «en egen avdeling innenfor storinstituttet».³⁶ Denne faglege nyidentifiseringa – som historikarane hadde ønskt, men ikkje fått lov til, i Bergen – kom for lang tid til å skape misstemning mellom historie og språkfaga i Tromsø.

Det er slåande å lese i ettertid korleis historieutvalet tenkte på praktiske problem knytt til arkiv, bibliotek og allmenn kjeldetilgang – så langt frå Oslo. Det var oppteke av at Tromsø-historikarane måtte ha tilgang til hyblar i hovudstaden. Men det såg også nokre fordelar for historie ved det nye universitetet, slik som at det ville bli få studentar, trudde dei, og at det var ei sterk lokalhistorisk interesse i landsdelen. Utvalet meinte at få studentar, det tenkte seg forholdet 10:1, la til rette for nær kontakt mellom lærarane og studentane, og at dette også opna for sterk integrasjon av forskning og undervisning. Undervisninga burde organiserast rundt større forskingsprosjekt. Utvalet kom med fire forslag til slike prosjekt, som motstykke til samfunnsvitaranes problemområde. Cand.philol. Kåre Lunden hadde to: «Institusjonalisering av økonomisk verksemd i det norske samfunnet gjennom tidene, med særskilt vekt på inkorporeringa av det økonomiske systemet i det meir omfattande sosiale systemet», det andre

---

³⁶ Ibid., 87.

var «Det politiske systemet på Island i Sturlungatida». Seips forslag var «De sosiale organisasjoners og ‘organisasjonssamfunnets’ historie» og Maurseth foreslo «Historiestudium og historieforskning under synsvinkelen sentrum/periferi-problematikk». Korleis dette gjekk, vil Einar-Arne fortelje meir om.

Korleis har det gått?

Korleis har det elles gått, i det store og heile?

For det fyrste kan me slå fast at utdanningsargumentet har slått til. Universitetet var vore med å jamne ut tilgangen til høgare utdanning, heve det allmenne utdanningsnivået mot landsgjennomsnittet og betre tilgangen på akademisk arbeidskraft. Av legestudentane har det store fleirtalet av dei nordfrå blitt verande i landsdelen, det same har 30–40 prosent av dei rekrutterte sørfrå.

For det andre: kvalitet. Det blir gjerne målt etter forskning, som igjen kan målast på ulike måtar. Det blir regelmessig gjennomført nasjonale fagevalueringar, og dei viser, som venta, variasjon; sterke forskingsmiljø vil gjerne vere store forskingsmiljø. Men UiT kjem jamt over rimeleg godt ut. Måler ein etter konkurranseutsette forskingsmiddel, som i Forskningsrådet eller ERC, så er samanlikninga med dei andre «fire store» blitt vanskeleg etter at UiT fusjonerte med høgskular utan sterke forskingskvalifikasjonar eller forskningstradisjonar. Men korrigerer ein for det, trur eg UiT har eit gjennomslag om lag proporsjonalt med storleiken. Det er i alle fall mitt inntrykk når det gjeld humsam-feltet i Forskningsrådet, men eg må leggje til at det gjeld humaniora meir enn samfunnsvitskapane i Tromsø.

I det å byggje ned grensene mellom universitet og høgskular har altså UiT skilt lag med UiO og UiB. Etter at UiT i det lengste, heilt til utgangen av 1980-åra, hadde kjempa for at landet ikkje skulle ha fleire enn fire universitet, blei det snart ein av pådrivarane for å rive ned det gamle systemet. Tidlegare Tromsø-rector Ole D. Mjøs leia utvalet som førebudde overgangen til felles gradssystem, felles stillingsstruktur og felles lovverk. I 2009 fusjonerte UiT med Høgskolen i Tromsø, seinare kom Høgskolen i Finnmark i 2013 og høgskulane i Harstad og Narvik i 2016 inn under UiT-paraplyen. Ein viktig konsekvens av desse fusjonane for historiefaget sin del er at me no i stor grad tilbyr og lever av lærarutdanning.

Ei anna fundamental endring, som aldri var del av målsetjingsdebattane rundt 1970, er den kjønnsmessige revolusjonen i høgare utdanning. I 1972 var 17 prosent av dei som fullførte høgare utdanning kvinner, i 2003 var 60 prosent kvinner. I Finnmark er 2/3 av studentane

kvinner. Her må me vel seie at historie enno er eitt av dei faga som bokstavleg talt heng att i fortida.

Litteratur

Balsvik, Randi Rønning, Konstruksjon av fortiden – mellom det lokale og internasjonale. I *Universitetet i Tromsø. Glimt frå de første 30 år*, red. Tove Bull og Tore O. Vorren (Tromsø: Ravnetrykk, 1998), 260–91.

Bjørge, Narve, Kunnskapspolitik i plan og praksis. Frå etableringa av historie som universitetsfag i Tromsø. I *Kunnskapens betingelser. Festskrift til Edgeir Benum*, red. John Peter Collett, Jan Eivind Myhre og Jon Skeie (Oslo: Vidarforlaget, 2009), 56–76.

Fulsås, Narve, *Universitetet i Tromsø 25 år* (Tromsø: Universitetet i Tromsø, 1993).

Innstillinger om Filologiske fag og Samfunnsfag ved Universitetet i Tromsø (Tromsø, Oslo, Bergen: Universitetsforlaget, 1972).